

Examen HAVO

Nederlands

Hoger
Algemeen
Voortgezet
Onderwijs

20 | **05**

Tijdvak 1
Maandag 30 mei
13.30 – 16.30 uur

Tekstboekje

BAN DE ARMOEDE

- 1 Tot aan het eind van de jaren tachtig stonden twee wereldbeschouwingen tegenover elkaar: de communistische en de liberale. Met de val van de Muur in Berlijn, in 1989, kwam er een einde aan een ideologisch conflict dat tientallen jaren duurde. In de plaats van dat conflict doemt er nu een wereldwijde ‘botsing van beschavingen’ op, met aan de ene kant het Oosten, dat geworteld is in de Islam, en aan de andere kant het Westen, dat zijn maatschappelijke ideeën ontleent aan de Verlichting¹⁾.
- 2 In Europa vrezen velen overspoeld te worden door migranten die de westerling confronteren met andere dan de vertrouwde denkbelden. Men ervaart een wereld van verschil tussen de vrijgevochten westerse vrouw en de streng-islamitische die zich onderworpen weet aan tal van religieuze voorschriften. Opvallend is dat men in de jaren zestig nog gefascineerd was door denkbelden die van elders kwamen. In die tijd waren veel mensen bijvoorbeeld hevig geïnteresseerd in yoga en boeddhisme. Vandaag de dag vraagt men zich bezorgd af of niet door de ideeën van elders het erfgoed van de Verlichting wordt aangetast.
- 3 Naast het onderscheid tussen ‘het Westen’ en ‘het Oosten’ domineert nog een andere tegenstelling het wereldtoneel: die tussen ‘Noord’ en ‘Zuid’. Het gaat daarbij meer om een economische dan om een culturele tegenstelling. Centraal thema is de kloof tussen arm en rijk. Deskundigen die zich over de Noord-Zuid-tegenstelling buigen, wijzen erop dat de huidige, ongelijke machtsverhoudingen ertoe leiden dat groei van de wereldproductie vrijwel uitsluitend ten goede komt aan het al zo rijke Westen. Het Noorden, waarmee feitelijk het rijke Westen wordt bedoeld, vreest dat door politieke woelingen, honger en ziekte vluchtelingen uit verre landen naar het Westen worden gedreven. Als een adequate opvang ontbreekt, worden velen de illegaliteit ingejaagd en stijgt de criminaliteit.
- 4 Overall op aarde, dus heus niet alleen in het rijke Westen, koesteren mensen ideeën die overeenstemmen met die van de Europese Verlichting. Een overgrote meerderheid van de wereldbevolking keert zich tegen slavernij en tegen kolonialisme. In veel landen verzet men zich tegen de onderdrukking van de
- 55 vrouw. We hebben onder VN-vlag een handvest over de rechten van de mens, dat het individu waar ook ter wereld moet beschermen. Dictatoriale regeringen worden veroordeeld. Waar ter wereld komt men niet op voor democratie en milieu?
- 5 Juist in dit licht is de Noord-Zuid-verhouding, het wereldwijde contrast tussen schrijnende armoede en patserige rijkdom, onduidelbaar. De tegenstelling tussen arm en rijk is niet Gods werk. Ze is ook niet het werk van de natuur. Ze is mensenwerk. Het mag toch niet zo zijn dat bijna de helft van de mensheid in bittere, mensonterende armoede leeft? We hebben op nationaal niveau geleerd politieke en economische oplossingen voor armoede te bedenken, dus waarom zou het niet mogelijk zijn dergelijke oplossingen ook op internationaal niveau te realiseren? Waarom duurt het dan zo ontzaglijk lang voordat we iets ondernemen?
- 6 Eigenlijk is er iets heel vreemds aan de hand. Er is een groeiende internationale bereidheid om soevereine staten binnen te dringen als dat noodzakelijk is om terrorisme te bestrijden of burgeroorlogen te beëindigen. Maar die bereidheid is er klaarblijkelijk niet om de mensonterende armoede te bestrijden, terwijl er in onze wereld toch veel meer mensen door armoede dan door geweld overlijden. Een derde van alle doodsoorzaken in de wereld houdt verband met armoede. Volgens een recent rapport van de Verenigde Naties leven op dit moment 2,8 miljard mensen van slechts twee dollar per dag. Dat is 46 procent van de wereldbevolking. De rijkste 1 procent van de wereldbevolking heeft een gezamenlijk jaarinkomen dat gelijk is aan het totale jaarinkomen van de armste 57 procent. Volgens cijfers van de Wereldbank is de armoede de laatste jaren aan het afnemen, maar beneden de Sahara neemt de armoede juist toe. Het tempo waarin de armoede mondiaal afneemt, is zo traag dat het nog wel zo’n honderd jaar zal duren voordat elke wereldburger boven de tweedollargrens leeft. Als we één procent van het totale globale inkomen (ongeveer 312 miljard dollar) zouden benutten om de levensomstandigheden te verbeteren van degenen die van twee dollar per dag leven, dan zou de ergste armoede in de wereld binnen een jaar of tien verholpen zijn. Helaas is de tendens tot nu toe omgekeerd. Wat er bijvoorbeeld

aan economische groei in de jaren negentig
110 plaatsvond, kwam vrijwel geheel ten goede
aan de rijke landen.

7 Het Westen houdt willens en wetens een
internationale orde in stand die voor
systematische scheefgroei van de welvaart
115 zorgt. Westerse regeringen zijn bereid
miljarden te investeren in humanitaire
interventies in bijvoorbeeld Joegoslavië of
Afghanistan, maar beschouwen geld dat
besteed wordt aan de wereldwijde bestrijding
120 van armoede zo goed als weggegooid.
Waarom eigenlijk?

8 Het is waar dat de cultuur ter plaatse en de
corruptie van de lokale machthebbers een
belangrijke verklaring vormen van het
125 moeizame karakter van de strijd tegen de
armoede. Dat er op zoveel plaatsen in de
wereld gemoord en geplunderd wordt, dat er
op grote schaal etnische zuiveringen
plaatsvinden en mensen in mensonterende
130 armoede leven, valt het Westen niet direct
aan te rekenen. En toch is men er in het
Westen medeverantwoordelijk voor. Om de
simpele reden dat het in de macht van het
Westen ligt er wat aan te doen. Als we zonder
135 al te grote economische, politieke en militaire
offers de internationale spelregels die ons
leven beheersen, zo kunnen veranderen dat ze
ook de allerarmsten in de wereld ten goede
komen, zijn we medeverantwoordelijk voor
140 hun lot.

9 *Why do they hate us?* vroegen de
Amerikanen zich na de aanslagen op 11
september 2001 verbijsterd af. De afkeer van
145 het Westen, die vrijwel dagelijks in kranten
van de Arabische wereld wordt opgetekend,
is voor een deel juist op ideeën gebaseerd die
hun oorsprong hebben in de Europese
Verlichting, zoals de idee dat mensen recht
hebben op zelfbeschikking en op een
150 menswaardig bestaan. De klacht is dat het
Westen zelf de ideeën van de Verlichting niet
langer serieus neemt. Dit verwijt zouden we
ons moeten aantrekken. Zoals we in
toenemende mate weigeren onze ogen te
155 sluiten voor mensonterend geweld, zo zouden
we onze ogen niet langer mogen sluiten voor
de mensonterende armoede waarin bijna de
helft van de mensheid verkeert.

10 Het bovengenoemde rapport van de
160 Verenigde Naties maakt in tal van paragrafen

duidelijk dat voor economische ontwikkeling
politieke democratie een factor van enorme
betekenis is. We kunnen politieke en
economische zaken niet van elkaar scheiden:
165 de politieke situatie in een land is een
belangrijke graadmeter voor de economische.
De econoom en Nobelprijswinnaar Amartya
Sen heeft onlangs nog eens aangetoond dat
hongersnoden in arme landen met een
170 democratisch bestuur beduidend minder vaak
voorkomen dan in even arme, niet-
democratische landen.

11 Wanneer een bende misdadigers een bank
berooft, wordt deze nationaal en
175 internationaal vervolgd. Wanneer een bende
misdadigers de staatsmacht grijpt, zich bij
buitenlandse banken in de schulden steekt en
vervolgens de grondstoffen van dat land
uitverkoopt zonder dat dit de bevolking van
180 het land ten goede komt, dan valt daar echter
binnen de huidige internationale orde vrijwel
niets aan te doen. Regeringen die niet langs
democratische weg aan de macht zijn
gekomen, kunnen veel te makkelijk geld
185 lenen bij (veelal westerse) banken. Ze vinden
ook te gemakkelijk grote bedrijven die met
hen willen samenwerken, die vervolgens aan
de corruptie ter plaatse meebetalen en dat
geld vaak in eigen land van de belasting
190 mogen aftrekken. Niet-democratisch gekozen
regeringen kunnen nu nog dikwijls zonder
noemenswaardige internationale tegenstand
hun bevolking met harde hand onderdrukken.

12 Laten we ons niet blindstaren op de
195 cultuurverschillen tussen West en Oost. Ze
zijn er en beïnvloeden ook de verhouding
tussen Noord en Zuid. Maar laten we niet
vergeten dat 'cultuurverschillen' in de
huidige internationale verhoudingen al te
200 vaak als excuus worden gebruikt om niets te
hoeven veranderen aan de economische of
politieke situatie. De Noord-Zuid-
tegenstelling berust op economische en
politieke machtsverhoudingen die herzien
205 kunnen worden op basis van het
Verlichtingsidee over rechtvaardigheid.
Gemeten aan dat criterium is het
onbegrijpelijk waarom er wel internationale
coalities gevormd kunnen worden om
210 mensonterend geweld te voorkomen, maar
niet om mensonterende armoede te bestrijden.

*naar: Pieter Pekelharing
uit: Trouw, 19 oktober 2002*

noot 1

Verlichting: een ideeënstelsel uit het achttiende-eeuwse Europa waarin men aannam dat de mens een betere wereld kon scheppen als hij zich liet leiden door het vrije, kritische denken en door zijn gezonde verstand. Men huldigde de opvatting dat mensen gelijkwaardig zijn en dezelfde rechten hebben. De Verlichting leidde tot grote veranderingen op politiek en maatschappelijk gebied.

1 Na de Tweede Wereldoorlog heeft de mobiliteit een explosieve groei doorgemaakt. De auto en later het vliegtuig werden in versnelde vaart gemeengoed: de voorwaarden voor een permanente stroom vakantiegangers waren geschapen. Terwijl de doorsnee-volwassene rond 1900 nog niet meer dan ongeveer tweeduizend kilometer *per jaar* aflegde, is deze afstand voor de hedendaagse mens met één vliegreisje naar een Spaanse kustplaats of Grieks eiland al ruimschoots gehaald.

2 Dat de reisdrift zo'n hoge vlucht heeft genomen, is niet louter terug te voeren op de vergrote technische mogelijkheden waardoor de mens zich over lange afstanden kan verplaatsen, maar heeft vooral te maken met een in de loop der eeuwen sterk veranderd mens- en wereldbeeld.

3 Het prototype van de middeleeuwse reiziger was de pelgrim. Zijn beweegredenen waren religieus van aard. Hij ging niet op reis om het genoegen van de reis zelf, maar om uitdrukking te geven aan zijn geloof, om God te eren. Zijn landkaart bestond niet uit *autoroutes du soleil*, maar uit de smalle wegen die naar Rome, Santiago de Compostela of Vézelay leidden, naar bedevaartplaatsen, naar kerken en kloosters. Zijn tocht door de wereld stond in het teken van de hemel; zijn lichamelijke inspanningen kregen betekenis in het licht van het zielenheil dat hem – daarvan was hij overtuigd – op de plekken van het geloof ten deel zou vallen.

4 In de Renaissance, met het ontwaken van het moderne seculiere²⁾ bewustzijn, verandert dit echter. De renaissancist verlangt naar kennis en wil zich op allerlei terreinen ontwikkelen; zijn 'verticale', op God gerichte oriëntatie maakt plaats voor een vastberaden 'horizontale' blik, een gerichtheid op nog onbekende verten. De mens voelt zich niet meer uitsluitend door God bewogen om Hem op een aantal vaststaande plaatsen te eren, maar hij zet zich als autonoom wezen zelf in beweging – hij wordt automobiel! – in zijn drang om zijn macht en kennis over de aarde te vergroten en feitelijk zichzelf te eren. Een ander soort reiziger treedt op de voorgrond: de wetenschapper, de koopvaarder en de ontdekker, die gedreven worden door andere dan religieuze motieven: kennis van de wereld, economische en politieke expansie.

5 Voor de Europeaan uit de tijd van de Verlichting was reizen de manier om te leren en zichzelf te ontplooien. Idealiter bracht de

reis de mens in contact met andere culturen en leefwijzen, andere ideeën en gewoontes. Door zich hiervoor open te stellen kon hij zich bevrijden van eigen vooroordelen. Zelfkennis kwam aldus in een ruimer perspectief te staan: de diversiteit van maatschappijen, mensen en meningen vormde een spiegel waarin de reiziger zichzelf, zijn eigen leven en cultuur op een nieuwe wijze kon gaan zien.

6 Het afscheid van het traditionele religieuze wereldbeeld gaf een enorme impuls aan het reizen, maar het is vooral sinds het begin van de negentiende eeuw, de Romantiek, dat de voorlopers van de moderne toerist opdoemen: de mens voor wie de reis een doel op zichzelf is, die er zijn eigen heil en vrijheid in zoekt. Uit onbehagen zoekt de romantische reiziger naar nog niet aangetaste plekken in de natuur waar hij tot zichzelf kan komen. Het donkere woud, de kust en de weidse zee, het stille meer, het diepe dal en het hoge gebergte vormen voor hem de nieuwe 'heilige' plaatsen die een tegenwicht bieden aan de benauwde ruimte van de industrieel-burgerlijke maatschappij. De Romantiek ontdekt dat de natuur een intrinsieke waarde heeft, een autonome schoonheid bezit, die haar nuttige functie als bijvoorbeeld hout- en voedselleverancier in hoge mate overstijgt.

7 Als wij vandaag de dag onze steden verlaten, weg willen uit de economische drukte waarin we ons dagelijks bewegen, om te gaan genieten van de natuur, dan koesteren we in wezen dezelfde verlangens als de romanticus van vervlogen tijden. Het is echter maar zeer de vraag of we nog wel in staat zijn om in onze tijd zo te genieten als hij. De romantische reiziger was op zoek naar een authentieke ervaring, naar een bevrijding van het burgerlijke juk. Hij wilde over nog ongebaande wegen gaan, alleen, om oog in oog te kunnen staan met de overweldigende, duistere natuur. Voor de moderne toerist bestaat deze 'eenzaamheid' nauwelijks meer, als hij er al naar op zoek is. Het moderne toerisme heeft immers zodanig massale vormen aangenomen dat het de ervaringen waar een romanticus naar hunkert, vrijwel onmogelijk maakt.

8 De hedendaagse exploratie van de natuur als reisbestemming gaat gepaard met haar vernietiging. Om al die miljoenen vakantiegangers aan hun jaarlijkse portie natuurschoon te helpen, is een ongekende aantasting van diezelfde natuur noodzakelijk.

Om te kunnen genieten van de stilte in de bergen, moet men eerst een enorme hoeveelheid lawaai produceren, en om de schoonheid te kunnen ervaren van de ondergaande zon in de Provence, moet men eerst de lucht vervuilen op de weg erheen.

9 De meeste toeristen verkiezen de veiligheid van de nabijheid van soortgenoten. De stad ontvlucht, vlijen ze zich neer op overvolle stranden, staan ze hutje mutje in complete campingdorpen of genieten ze *en masse* van het uitzicht op een per kabelbaan bereikbare bergtop. Hun zucht tot vrijheid lost op in aanpassing. Ze rijden achter anderen aan over dezelfde wegen, zien wat anderen zien, maken dezelfde kiekjes bij dezelfde *sightseeings*. Ja, soms vormen zij met landgenoten een knusse kolonie die 's avonds gezellig bij elkaar zit met een Hollands bakje koffie. Als een karikatuur van zichzelf kopieert de moderne toerist het bestaan dat hij juist achter zich gelaten had.

10 Zoals de bijbel de pelgrim op het rechte pad hield, zo klampt de doorsneetoerist zich vast aan zijn reisgids die hem vertelt wat hij gezien *moet* hebben. Het bezienswaardige – twee sterren: de omweg waard; drie sterren: de reis waard! – heeft voor hem de status van het heilige. Hij zoekt in de reis dan ook niet zozeer een authentieke confrontatie met het vreemde en onbekende, maar een bevestiging van de beelden en beschrijvingen die toeristen vóór hem al hebben gemaakt. Dit geldt ook voor menig avontuurlijke *backpacker*, de 'reizende romanticus' van de eenentwintigste eeuw die zich, eenmaal aangekomen aan de andere kant van de wereld, laat leiden door de tips in zijn stukgelezen *Lonely Planet* en aldus vooral mensen als hijzelf ontmoet. De titel van zijn reisgids moet dan ook welhaast ironisch

bedoeld zijn! De moderne toerist reist door een wereld die al volledig in kaart is gebracht. Zijn bestemming is in reisboeken en vakantiefolders al in veelvoud gereproduceerd en is met uitgebreide accommodaties, uitgezette wandelingen en plaatselijke zomerprogramma's op zijn komst voorbereid.

11 Het paradoxale is dat de reiziger vandaag de dag een economisch gedicteerde wereld opzoekt die hij thuis juist wilde ontvluchten. "De bevrijding uit de industriële wereld is zelf een industrie geworden, de reis uit de consumptiewereld vandaan is zelf verbruiks-good geworden", schreef de Duitse essayist Hans Magnus Enzensberger begin jaren zestig al. Het toerisme is inmiddels een belangrijk economisch product; voor een aantal landen is het zelfs de grootste bron van inkomsten. De reiziger die zich geheel aan dit product onderwerpt, zal niet veel meer kunnen zijn dan een consument met een korte broek aan; een consument van voorgekookte ervaringen, van ansichtkaarten die bewijzen dat hij er is geweest, van prijzige consumpties en van (gratis!) zonnestralen die hij in zijn kikkerlandje zo node heeft gemist.

12 En toch. Ondanks de vercommercialisering en verzakelijking van het reizen zijn er nog steeds mogelijkheden om ver weg van huis ervaringen op te doen die niet zonder meer zijn in te passen in de vertrouwde (denk)kaders. Om te proeven van een cultuur die zich niet al heeft aangepast aan de wensen van de toerist. Om ergens op een verlaten, rotsig pad, terwijl de zon brandt op je hoofd, plots overvallen te worden door ontzag voor de stilzwijgende vreemdheid van de eeuwige natuur, die met een soort onverschillige trots de mens met al zijn economische plannen blijft weerstaan ...

naar: Cyril Lansink
uit: *Intermediair*, 18 juli 2002

noot 2

seculier: niet op het religieuze, maar op het aardse, het wereldse gericht

Einde

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen. De Cevo is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.